

IKUISET SEPRAT

TYTÄRSAARELAISTEN JA VIROLAISTEN SUHTEET
ENNEN TOISTA MAAILMANSOTAA

JOUNI JÄPPINEN

IKUISET SEPRAT

Tytärsaarelaisten ja virolaisten suhteet ennen toista maailmansotaa

JOUNI JÄPPINEN

© Jouni Jäppinen, Loviisa 2016 (teksti, ulkoasu ja taitto)

ISBN 978-952-93-7131-0

Toinen painos

Kannen kuva: Carl Sarap 1937, Virumaa muuseumid

Valmistaja: Books on Demand. Norderstedt, Saksa

Tämän tietokirjan käsikirjoitustyötä ovat tukeneet:

Suomen tietokirjailijat ry ja WSOY:n kirjallisuussäätiö

Sisällys

1. Lukijalle	8
2. Johdanto	12
3. Lähdekritiikkiä	18
4. Lähdeaineisto	30
5. Tytärsaaren varhaisista ajoista	43
6. Suvun muistot	48
7. Saari meren sinervässä	56
8. Isä ohjasi laivaa	63
9. Ystävyiden alku	75
10. Ikuiset separat	80
11. Jotain enemmän	86
12. Kunnon kansalaisiksi	92
13. Omaan taloon	103
14. Heimolaiset	112

15. Ensimmäiset matkat	119
16. Torvisoiton tahdissa	128
17. Saarenmiesten pyhät	153
18. Viinanhuurua ja suikkaita	163
19. Pulmat	178
20. Muita pariskuntia	189
21. Meripaikka	198
22. Maailmassa olemisen ymmärrys	207
23. Viimeiset seprat	212
24. Loppusanat	219
25. Lähteet	226
26. Kirjallisuus	232
27. Lähdeviitteet	243
28. Liitteet	270

Lukijalle

Tämä on kertomus tytärsaarelaisten ja virolaisten välisestä ystävytydestä ja vaihtokauppasuhteista, sekä Tytärsaaren nuorisoseuran roolista suomalais-virolaisten heimosuhteiden rakentajana ennen toista maailmansotaa, 1920- ja 1930-luvuilla. Tutkimusidea syntyi talvella 2009, kuullessani virolaiselta ystävältäni virumaa-laisten vanhusten puhuvan yhä ikuisista seproista (igavesed sõbrad). Sillä he tarkoittavat tytärsaarelaisten ja virolaisten välisiä ikimuistoisista ajoista samojen perheiden välillä periytyneitä ystävyssiteitä. Ikuiset seprat alkoi käsitteenä vai-vata mielessä ja keväällä 2010 päätin lähteä tulevana kesänä kenttätyömatkalle Virumaalle.

Matkan valmisteluun meni muutamia viikkoja ja kevään mittaan kävin kirjeenvaihtoa virolaisten museotutkijoiden kanssa. Matkalla sain tilaisuuden tutkia mm. Viru-Nigulan museoon arkistoitua alkuperäisaineistoa seprakaupasta, sekä haastatella vanhoja seproja Aino Nõlvakia, Leida Põimtia ja Anton Laage-ria heidän kotonaan. Vastaanotto oli sydämellinen ja vuosikymmenten aikana hankitusta joltisenlaisesta vironkielen taidosta oli ainakin se hyöty, ettei kallista tulkkia tarvinnut palkata ja saatoin arvioida aineistoa alustavasti jo paikanpäällä arkistoissa. Osa virolaisesta aineistoista liikkui sittemmin joustavasti digitaalisena. Erikseen on mainittava virolaisen museohenkilökunnan suorastaan hämmen-tävä avuliaisuus. Edellisenä vuonna kirjoitin samasta aiheesta Turun yliopiston kulttuurihistorian kirjoittajakurssilla ensimmäisen artikkelin, joka julkaistiin ly-

hennettynä kulttuurilehti Hiidenkivessä (5/2009), sanomalehti Karjalassa, sekä Loviisan Sanomissa. Samaan aikaan valmistui samaisessa yliopistossa tytärsaarelaiissukuisen tutkijan Raimo Päiviön kansatieteellinen väitöstutkimus seprakau-pasta ja sain kunniatehtävän kirjoittaa tutkimuksesta arvostelun Sukutieto-leh-teen (Sukutieto 3–4/2009). Pian olin uppoutunut jo niin syvälle aiheeseen, että ikuiset seprat oli luonteva valinta kulttuurihistorian pro gradu -tutkimuksen aiheeksi, johon tutkimukseen tämä kirja perustuu. Matkan käsityöläisestä kult-tuurihistorian yliopisto-opiskelijaksi ja kynämieheksi näen osana elämän kestävää oppimista. Opintie ei ole kuitenkaan ollut alkuunkaan niin kivinen kuin alkuvai-heessa noin 10 vuotta sitten kuvittelin ja opinnot jatkuvat edelleen. Tarkastelen kirjassani tytärsaarelaisten ja virolaisten välisiä ystävyysseiteitä erilaisten ystävyy-den teorioiden sekä antiikin filosofisten teorioiden valossa. Yksi kiinnostavim-mista kysymyksistä oli saada selville, olivatko ikuiset seprat oikeasti ystäviä toi-silleen, vai perustuiko ystävyys etupäässä vaihtokauppasuhteisiin ja toimeentulon turvaamisen ympärille rakennettuun näennäiseen ystävyyyteen, tai pitäisikö sanoa ritualistiseen ystävyyyteen?

Kirjan pääosassa ovat tytärsaarelaisten useita kertoja vuodessa tehdyt vi-ronmatkat, saarelaisten ja virolaisten silakan vaihtokauppa juhlineen, eli *Saaren-miesten pyhineen*, sekä vuonna 1907 perustetun Tytärsaaren nuorisoseuralaisten rooli 1930-luvun heimosuhteiden rakentajana ja heimojuhlien järjestäjänä. Kirja sisältää myös ikuisten seprojen kohtaamisiin liittyvien käytäntöjen autenttisia ku-vauksia, usein viinanhuuruisine juhlineen ja rituaaleineen. Kirjassa paneudutaan

tarkemmin vilkkaiden vironsuhteiden myötä syntyneisiin seurustelusuhteisiin ja erilaisiin ystävyysmuotoihin, sekä neljään 1920- ja 1930-luvuilla syntyneeseen tytärsaarelais-virolaiseen avioliittoon. Tutkimus on ensimmäinen suullista muistitietoa hyödyntävä tutkimus Suomenlahden ulkosaarista kaukaisimman Tytärsaaren kalastajayhteisön elämästä ja vironsuhteista. Ikkuna ja saarelaisten arkipäivään ja kokemusmaailmaan avautuu kehyskertomuksena saaren vanhimpiin sukuihin kuuluvan Eskolan nuorison näkökulmasta ja nuorten kokemusten kautta, johon sukuun itsekin kuulun äitini puolelta. Suurin osa lähdeaineistosta koostuu kotimaisesta ja virolaisesta alkuperäisaineistosta, haastatteluaaineistosta, Tytärsaaren nuorisoseuran pöytä- ja tilikirjoista, päiväkirjoista ja valokuvista.

Tytärsaari oli ennen toista maailmansotaa vuosisataisten vilkkaiden vironsuhteiden ansioista yksi maamme kansainvälisimpiä kuntia. Toisin kuin historioitsijat ovat aiemmin viitanneet, Tytärsaaren kalastajayhteisön asukkaiden henkinen elämä oli lähdeaineiston valossa poikkeuksellisen vireää ja paikkaidentiteettiä voimakasta laatua. Ystävyysuhteet virolaisten kanssa johtivat nuorison säännöllisiin vierailuihin Viroon, sekä virolaisnuorison vastavierailuihin Tytärsaareen. Kanssakäyminen huipentui vuosina 1935-1939 kahteentoista suureen heimojuhlaan, joista kuudet juhlat vietettiin Tytärsaaressa ja toiset kuusi juhlaa eri paikkakunnilla Virumaalla. Parhaimmat kiitokset äidilleni Anjalle, Kari Syrjälälle, Viljo Terkille, Tero Kurjelle, Raimo Anttilalle, Harri ja Lasse Kiiskelle, Raimo Päiviölle, Pilvi Pöldmälle, Ene Ehrenpreisille, Linda Póimille, Anton Lagerille, Aino Nólvakille, Mati Ellirdille, Harvi Varkille ja Tiia Laanelle tutkimusta varten

saamastani avusta ja materiaalista. Suurkiitos Turun yliopiston kulttuurihistorian oppiaineesta erityisesti Prof. Marjo Kaartiselle sekä Tri. Leena Rossille asiantuntevasta ohjauksesta ja kannustuksesta. Lisäksi kiitän Suomen Tietokirjailijat ry:tä ja WSOY:n kirjallisuussäätiötä käsikirjoitustyöhön saamistani apurahoista.

Johdanto

Ennen toista maailmansotaa Suomelle kuuluneiden ulkosaarten, Suursaaren, Lavansaaren, Seiskarin ja Tytärsaaren kalastajien toimeentulo oli suurelta osin Viirumaan rannikon maanviljelijöiden kanssa käydyn vaihtokaupan varassa. Tätä keskiajalla syntynyttä ja sukupolvesta toiseen jatkunutta silakan vaihtokauppaa maataloustuotteisiin kutsuttiin seprakaupaksi. Kaikki ylimääräinen kala vaihdettiin virolaiseen viljaan ja perunoihin ym. maataloustuotteisiin, sillä omia pelloja ei kalliosaarella ollut. Historioitsijat ovat ajatelleet seprakaupan olleen edellytys ulkosaarten pysyvään asuttamiseen, sillä kukaan ei tulisi toimeen pelkällä suolasilakalla.

Itäisen Suomenlahden seprakauppa hiipui vähitellen 1920-luvulle tultaessa ja 1930-luvulle tultaessa vain tytärsaarelaiset jatkoivat seprakauppaa ja suhteiden ylläpitämistä virolaisten kanssa säännöllisten vierailujen ja vastavierailujen muodossa. Seprakaupan hiipumiseen oli monia syitä. Kalansaaliiden pientymisen lisäksi pääsyynä voi pitää yleistä modernisaatiokehitystä, jonka myötä myös ulkosaarelaiset alkoivat kokeilla muita elinkeinomuotoja, kuten matkailua. Varsinkin nuoret alkoivat hakeutua mantereelle ansiotöihin.¹ Tytärsaaren osalta suhteet ja kanssakäyminen virolaisten kanssa kuitenkin jatkuivat viimeiseen syksyyn saakka, päättyen lokakuun 11. päivänä 1939, jolloin Tytärsaari evakuoitiin. Tuolloin muutamia tytärsaarelaisia perheitä oli jahteineen ja moottoriveneineen vierailulla Viron Mahussa ja Purtse-Jõesuussa.²

Vaihtokauppakumppanit olivat keskenään ystäviä, eli seproja (viroksi sõber, ystävä). Sen sijaan ikimuistoisista ajoista samojen sukujen välillä säilyneitä (periytyneitä) ystäviä kutsuttiin *ikuisiksi seproiksi*, eli ikuisiksi ystäviksi, tai pysyviksi ystäviksi (Igavesed sõbrad, püsisõbrad), Tytärsaaressa myös sydänseproiksi. Ikuisia seproja ei tule sekoittaa tavallisiin kauppaseproihin tai vuosiseproihin, joita yhdisti etupäässä silakan ja maataloustuotteiden vaihtokauppa. Nämä tavalliset seprat vaihtuivat vuosittain, tai jopa useammin.³ Seprojen vaihtumiseen tai pysyvyyteen vaikuttivat monet tekijät, kuten tytärsaarelaisten vuosittain vaihtuvat kalansaaliit, virolaisten syksyn sato, ihmisten henkilökohtaiset ominaisuudet ja viron kielen taito. Seprojen toiminta-alue ulottui noin 50 kilometrin pituiselle kaistalle Virumaan rannikolla ja jopa yli 40 km sisämaahan. Yhdellä perheellä saattoi olla viidestä kymmeneen vuosisepra eri maataloista samoilta alueilta, mutta vain yksi ikuinen sepra.⁴ Seprojen kanssakäymiseen liittyi 3–5 kertaa vuodessa silakkamarkkinoiden aikaan järjestetyt juhlat, *Saarenmiesten pyhät*, joihin liittyi julkisia rituaaleja, joista keskeisin oli tytärsaarelaisen kuorekalan antaminen ja maitopullon vastaanottaminen seprojen tavatessa Virumaan Mahun ja Purse-Jõesuun rannalla, tai virolaisseprojen kotona. Myös tavalliset seprat ja usein ulkopuolisetkin osallistuivat viinanhuuruiseen juhlintaan.⁵

1920-luvun lopulla Tytärsaaren nuorisoseura huvitoimikuntineen alkoi organisoida esiintymismatkoja Viroon ja vastaavasti virolaiset nuoriso- ja palokuntaseurat tekivät vastavierailuja Tytärsaareen. Nuorisovierailujen myötä ikivanhojen seprojen ystävyyssteiden rinnalle kehittyi nopeasti uusia ystävyiden

muotoja, kuten nuorten välinen kirjeenvaihtoystävyys ja myöhemmin 30-luvun puolivälissä heimoystävyys. Nuorisovierailut huipentuivat vuosina 1935–1939 yhteistyössä virolaisten nuoriso- ja palokuntaseurojen kanssa järjestettyihin suuriin heimojuhliin Tytärsaaressa, sekä eri puolilla Virumaata. Tutkimuksessa esiintyvä sana heimolaiset (vir. hõimlased) on synonyymi tytärsaarelaisten ja virolaisten nuorten tuntemalle heimoystävyydelle. Se on myös käsite, jolla virolaiset kutsuivat tytärsaarelaisia 1930-luvulla, kun taas tytärsaarelaiset kutsuivat virumaalaisia heimolaisten sijaan usein miten vain virolaisiksi.

Tässä kirjassa tarkastellaan tytärsaarelaisten ja virumaalaisten välisiä suhteita mm. kulttuurihistorioitsija Barbara Rosenweinin, antropologi Marcel Maussin ja sosiologi Francesco Alberonin pienyhteisöjen vaihtokauppaan ja ystävyyteen liittyvien teorioiden valossa, unohtamatta kuitenkin keskustelua antiikin filosofi Aristoteleen ystävyyteen ja ihmisen eettiseen käyttäytymiseen liittyvistä lähtökohdista, jotka ovat yhä edelleen ajankohtaisia hyvän elämän perusedellytyksiä, koskien ihmisen eettistä käyttäytymistä, onnellisuutta ja ystävyyttä. Miksi vain tytärsaarelaiset jatkoivat tiiviiden suhteiden ylläpitämistä virolaisten kanssa aina ulkosaarten evakuointiin 11.10.1939 saakka? Miksi virolaiset vieläkin puhuvat ikuisista seproista? Millainen rooli saaren nuorisolla oli suhteiden rakentajana? Millaisin ehdoin kahden erilaisen kulttuurin, sukujen ja perheiden välinen vuorovaikutus tapahtui? Millaisia ystävyyden muotoja ja ystävien kohtaamiseen liittyviä tapoja saarelaisilla ja virolaisilla kumppaneilla oli ja mitä ne merkitsivät ihmisille? Sukujen vaiheita, nuorisoseuran toimintaa, sekä saarelaisten Viron matkoja

tarkastelemalla avautuu ikkuna tytärsaarelaiseen elämänmuotoon ja kalastajayhteisön arkipäivään monine merkityksineen. Kirjassa tarkastellaan tytärsaarelaisten ja virolaisten ystävyys-, ja seurustelusuhteita sekä neljää tytärsaarelais-virolaista avioliittoa, joista yksityiskohtaisemmin Juho Eskolan ja Milda Tomsonin häiden valmistelua Mahun kylässä Virumaalla, ensisijaisesti Juhon veljenpojan Veikko Eskolan, virolaisen Linda Pöimin kertomusten ja virolaisen kotiseutututkija Helmut Elstrokin keräämän haastatteluaineiston pohjalta. Perinteinen ulkosaarten historiankirjoitus on tähän mennessä painottanut kaupankäynnin ja merenkulun merkitystä kalastajayhteisöjen hyvinvoinnille. Vähemmälle huomiolle on sen sijaan jäänyt ihmisten, perheiden ja sukujen arkipäivä sekä ainutlaatuiset suhteet virolaisten kanssa ja niiden merkitys tytärsaarelaisten hyvinvoinnille. Myöskään suhteiden emotionaalista merkitystä ei ole juurikaan pohdittu, vaikka ystävyyden voi nähdä mm. Barbara Rosenweinin tunneyhteisö-käsitteen valossa tavallaan niin yksilön kuin yhteisönkin pysyvänä normirakenteena. Toisin sanoen, kulttuurisena ja sosiaalisena välttämättömyytenä elämälle. Samoin tytärsaarelais- ja virolaisnuorison välisiä suhteita ei ole koskaan aikaisemmin tutkittu.⁶

Suomenlahden ulkosaaria (Tytärsaari, Suursaari, Lavansaari ja Seiskari) koskevan historian tutkimuksen teemat ovat perinteisesti liittyneet merenkulkuun ja rahtipurjehdukseen, kansantalouteen, pyyntimetodeihin, kalansaaliisiin, esinekulttuuriin, tai pitsimalleihin ja murresanojen hienouksiin. Kaikki niistä ovat tärkeitä teemoja, mutta ulkosaarelaisten arkipäivästä ja elämästä ovat tähän mennessä olleet kiinnostuneita lähinnä saarelaiset itse, virolaiset seprat ja heidän

jälkipolvensa. Aiemmissa tutkimuksissa ystävyys ja kanssakäymisen muodot on sivuutettu muutamalla lauseella – niistä on jopa vaiettu. Pidättyvyys voi osaltaan liittyä poliittiseen varovaisuuteen Neuvosto-Viron aikana, jolloin lähialueiden historiankirjoituksen oli tasapainoiltava kansainvälisen politiikan suhdanteiden mukaan.⁷ Toinen syy lienee tutkijoissa itsessään – ystävydestä on edelleen vaikea puhua. Lisäksi harvalla tutkijalla on ollut aikaa perehtyä virolaiseen arkistoaineistoon paikan päällä. Yksi syy löytynee myös historiankirjoituksen traditiosta, Tytärsaaren kaltaisen pienen kalastajayhteisön historiaa ei ole nähty niin kiinnostavana aiheena kuin perinteisiä historian yleisesityksiä, puhumattakaan nk. suurmiesten historioista. Yksi harvoista, joka Virossa pyrki seprojen ystävyyskysymystä syvällisemmin tutkimusmielessä lähestymään, oli virolainen opettaja ja kotiseutututkija Helmut Elstrok (1922–2009).

IKUISET SEPRAT

Tytärsaaren perifeerinen sijainti lähempänä Viron kuin Suomen rannikkoa tarjosi saarelaisille mahdollisuuden ylläpitää vilkkaita suhteita virolaisten kanssa satojen vuosien ajan. Elämä Tytärsaarella oli fyysisesti raskasta ja edellytti saarelaiselta täydellistä omatoimisuutta ja monitaituruutta. Eli-nehto oli virolaisten kanssa käyty suolasilakan vaihtokauppa maanviljelystuotteisiin. Kanssakäymisen edellytti saarelaisilta laivanrakennus- ja merenkulkutaitoa, sekä viron kielen osaamista. Satojen vuosien kuluessa kielet ja tavat sekoittuivat osittain toisiinsa. Virolaiset ja tytärsaarelaiset pitivät toisiaan avoimina ja rehellisinä. Virossa tytärsaarelaisten ei muisteta pettäneen virolaisia ystäviään kertaakaan.

Pienen ja talvisin täydellisessä eristyksessä eläneen Tytärsaaren kalastajayhteisölle virolaiset ystävät olivat kaikki kaikessa. Jäidenlähtöä ja purjehduskauden ensimmäistä Viron matkaa odottivat kaikki saarelaiset kuumeisesti. Jokaisella tytärsaarelaisella suvulla ja perheellä oli Virossa useita vaihtuvia kauppaseproja, mutta vain yksi ”ikuinen sepra”, joka tarkoitti ikimuistoisista ajoista samojen perheiden välillä periytynyttä sepraystävää. Suhteet olivat syviä ja aikalaislähteiden mukaan ystävykset pitivät toisiaan perheenjäsenten arvoisina verisukulaisina, joiden puolesta oltiin valmiina tarvittaessa vaikka kuolemaan.

Tytärsaaren nuorisoseura aloitti 1920-luvun lopulla esiintymismatkat Viroon, jotka huipentuivat vuosina 1935– 1939 kahteentoista suureen heimojuhlaan Tytärsaarella sekä Purtse-Jõesuun, Lügänsen, Pikkaristin, Sämin ja Varudin kylissä Virumaalla. Suurimpiin juhliin osallistui Sämisillan kievarissa yli tuhat virolaista vierasta. Tytärsaaren nuorisoseuran huvitoimikunta esitti tuolloin virolaisille useita näytelmiä, kansantanssia ja runonlausuntaa.

Vilkas kanssakäyminen johti 1920- ja 1930-luvulla lukuisiin seurustelusuhteisiin, kirjeenvaihtoon, ystävyyteen ja lopulta neljään avioliittoon, tytärsaarelaisten kalastajien ja laivurien löytäessä Virumaalta morsiamen. Seprojen ystävyyssuhteet katkesivat äkillisesti 11.10.1939, jolloin Tytärsaari evakuoitiin muutaman tunnin kuluessa. Tuona päivänä Virossa oli useita tytärsaarelaisia aluksineen, joille evakuoitinkäskeytiin moottori- veneellä ja jolloin ystävyyssuhteet katkesivat.

KANNEN SUUNNITTELU:

JOUNI JÄPPINEN

ISBN: 978-952-93-7131-0

9 789529 371310